

44. Тиводар М. Етноісторичний і етнокультурний розвиток українців Закарпаття / М. Тиводар. – Сagratica-Карпатика. – Вип. 6 – Ужгород, 1999.
45. Турій О. Галицькі русини між москвофільством і українством (до питання про так зване «старорусинство») / О. Турій // Третій міжнародний конгрес українців, [Харків], 26-29 серпня 1996 р. – Харків, 1996. – Ч. 1.
46. Турчак О. В. Етнічна ідентифікація лемків: науковий та політичний аспекти проблеми / О. В. Турчак // Відродження української державності: проблеми історії та культури, міжнар. наук. конф. (1996, Одеса). – Одеса, 1996. – Ч. 1.
47. Український соціум. – Київ, 2005.
48. Фаріон І. Національно-етнічна ідентичність – основа буття (лемки як етнічна група в мозаїці українства) / І. Фаріон // Актуальні напрями дослідження Лемківщини: історія, постаті, говір. – Львів, 2008.
49. Федотова О. О. Карпатське населення під кутом зору радянської цензури (70-ті рр. XX ст.) / О. О. Федотова // Зб. наук. праць науково-дослідного інституту українознавства. – Київ, 2008. – Т. XX.
50. Франко І. Етнографічна експедиція на Бойківщину // І. Франко. Зібрання творів у 50-ти томах. – К., 1982. – Т. 36.
51. Холмицина і Підляшшя. Історико-етнографічне дослідження / Під ред. В. П. Борисенка. – К., 1997.
52. Bibliographisches Handbuch der ethnischen Gruppen Südosteuropas. – В. 1-2. – München, 1997.
53. Bidermann H. I. Die ruthenische Nationalität und ihre Bedeutung für Oesterreich / H. I. Bidermann // Separatabdruck aus der Donau-Zeitung. – Wien, 1863.
54. Bidermann H. I. Die ungarischen Ruthenen, ihr Wohngebiet, ihr Erwerb und ihre Geschichte / H. I. Bidermann. – Innsbruck, 1862–1867. – Teil 1-2.
55. Drozd R. Ukraińcy w najnowszych dziejach Polski (1918–1989) / R. Drozd. – Т. I–III. – Słupsk; Warszawa, 2000–2007.
56. Halczak B. Dzieje Ukraińców w Polsce w latach 1921–1989 / B. Halczak, R. Drozd. – Zielona Góra; Słupsk, 2010.
57. Halczak B. Problemy tożsamości narodowej Łemków / B. Halczak // Łemkowie, Bojkowie, Rusini: historia, współczesność, kultura materialna i duchowa. – Legnica; Zielona Góra, 2007.
58. Kappeler A. Aspekte der ukrainischen Nationalbewegung im 19. und frühen 20. Jahrhundert / A. Kappeler // Ukraine: Gegenwart und Geschichte eines neuen Staates. 1. Aufl. – Baden-Baden, 1993.

УДК 94: 341.485(=411.16:477.6) «1942/1943»

Формування 17-го східного батальйону та його дії на території Донбасу (1942–1943 рр.)

Радченко Ю. Ю.

Радченко Ю. Ю. Формування 17-го східного батальйону та його дії на території Донбасу (1942–1943 рр.) У статті йде мова про роль 17-го східного батальйону, який структурно входив до Вермахту, у злочинах проти євреїв та інших груп населення на території окупованого нацистами Донбасу. Автор показав механізм формування східних батальйонів та рот, як структурно ці частини входили до складу збройних сил нацистської Німеччини. Дослідник прийшов до висновку, що 17-тий східний батальйон приймав активну участь у виявленні, арештах та знищенні єврейського населення Донбасу, яке ще залишалося живим у другій половині 1942 року, затриманнях та посаджені до таборів для військовополонених «потенційно небезпечних» представників цивільного населення, охороні таборів для військовополонених.

Ключові слова: східний батальйон, Вермахт, колаборація, військовополонені, Голокост.

Радченко Ю. Ю. Формирование 17-го восточного батальона и его действия на территории Донбасса (1942–1943 гг.). В статье идет речь о роли 17-го восточного батальона, который структурно входил в состав Вермахта, в преступлениях против евреев и других групп населения на территории оккупированного нацистами Донбасса. Автор показал механизм формирования восточных батальонов и рот, как структурно эти части входили в состав вооруженных сил нацистской Германии. Исследователь пришел к выводу, что 17-восточный батальон принимал активное участие в выявлении, арестах и уничтожении оставшегося на территории Донбасса во второй половине 1942 года еврейского населения, задержании и заключении в лагеря для военнопленных «потенциально опасных» представителей гражданского населения региона, охране лагерей для военнопленных.

Ключевые слова: восточный батальон, Вермахт, коллаборационизм, военнопленные, Холокост.

Radchenko Y. The creation of the 17-th Eastern Battalion and his activities in Donbas (1942–1943). In this article the author described the role of the 17-th eastern battalion which was structure part of the *Wehrmacht* in crimes against Jews and another groups of the population of Donbas during Nazi occupation of this region. In the research was showed the mechanism of creation eastern battalions in military forces of

the Nazi Germany. The author came to conclusion that 17-th eastern battalion took active part in detection, arrests and extermination of the stayed alive in second half of 1942 Jewish population on territory of Donbas, in detention and imprisonment in POWs camps "potentially dangerous" civilians of the region, guarding of POW camps.

Key words: eastern battalion, Wehrmacht, collaboration, POWs, Holocaust.

Вивчення проблематики колаборації неєврейського населення України в Голокості залишається актуальним питанням української історіографії. При дослідженні трагічної долі євреїв на території окупованої нацистами України (і не тільки) дослідники значну увагу приділяли вивченню участі допоміжної поліції, шуцманншафту в убивствах місцевих євреїв [3-6, 10-14]. В останній час виходять наукові роботи, які, спираючись на різноманітні джерела, показують роль збройних сил нацистської Німеччини у Голокості, остаточно стираючи міф про «чистий Вермахт» [наприклад, 15]. Дослідженням ролі східних батальйонів та рот, які з одної сторони набиралися з місцевого неєврейського населення, а з іншої – структурно входили до Вермахту, у злочинах проти українських євреїв залишається невивченим питанням на даний момент. Крім того, сучасні науковці, наприклад О. Круглов, констатують, що останній розстріл єврейського населення на території Донбасу відбувся у вересні 1942 року у Єнакієве (було вбито 30 осіб) [6, с. 52]. Як показують знайдені в архівах документи, на які спирався автор при написанні цієї статті, це не відповідає дійсності.

Метою даної статті є дати визначення поняттям «східний батальйон» та «східна рота», показати роль 17-го батальйону у знищенні євреїв на території Донбасу в роки нацистської окупації. Джерельною базою дослідження виступає архівна судово-слідча справа колишнього солдата 17-го остбатальйону Степана Калітенка, свідчення, зібранні радянською розвідкою на території Донбасу протягом 1942 року, опубліковані документи з даної проблематики [1, 2, 7, 9].

Східні батальйони та роти (die Ostbataillonen und Kompanien) почали створювати при Вермахті ще у серпні 1941 року. На відміну від східних легіонів до них вербували представників слов'янських народів (українців, росіян, білорусів). Ці частини первинно створювали без будь-якого політичного контексту. Тільки з 1942, а особливо з початком 1943 року східні батальйони та роти почали номінально вважати частинами РОА (Русской Освободительной Армии – Російської Визвольної Армії) та УВВ (Українського Визвольного Війська). Іноді ці формування носили іншу назву, наприклад, «Українська армія», «Вільне козацтво» (створено у вигляді добровольчого корпусу на Дніпропетровщині під командуванням генерал-лейтенанта Корнеева) [7, с. 79] або «Українська добровольча армія» [2, арк. 4]. На початку

1942 року підтримувала створення українських остбатальйонів ОУН під проводом А. Мельника [7, с. 79].

На противагу допоміжним та охоронним частинам, що створювалися в тиллових районах діючої армії без єдиного типу організації та статусу, керуючись виключно поточним інтересом, східні батальйони та роти були справжніми регулярними формуваннями. Вони мали німецький кадровий персонал, стандартне обмундирування (як правило, списане німецьке або трофейне) та озброєння з трофейних складів. Східні батальйони та роти проходили навчання під керівництвом німецьких офіцерів та були здібні виконувати самі різні функції – від охорони об'єктів до участі у каральних операціях. Дуже часто східні батальйони та роти створювалися на основі «диких» поліцейських частин, які зводилися у більші одиниці та отримували відповідну підготовку [4, с. 499-500].

За даними радянської розвідки на 23 березня 1942 року, вербування до східних батальйонів на території України йшло у Київській, Дніпропетровській, Кіровоградській, Полтавській, Харківській, Сталінській областях, на території дистрикту «Галіцієн». Солдатами ставали радянські військовополонені та цивільні особи. Німецькі окупанти навесні 1942 року на Правобережжі навіть провели облік військовозобов'язаних осіб української національності у віці від 16 до 50 років. Часто потенційним призовникам повідомляли, що їх буде мобілізовано весною до армії [7, с. 81].

До кінця 1942 року кожна з діючих на Східному фронті дивізій мала одну, а іноді дві російські або українські роти, а корпус – роту чи батальйон. У розпорядженні командування тиллових районів груп армій малося по декілька східних батальйонів та рот, а у складі охоронних дивізій – східні кінні охоронні дивізіони та ескадрони. Окрім цього, були роти самоохорони при комендатурах, загони та команди з охорони залізних та шосейних доріг, підприємств, таборів військовополонених. Національний склад цих частин був здебільшого змішаний, з переважанням росіян, українців та білорусів. Кожен батальйон включав в себе 3-4 стрілецькі роти по 100-200 чоловік у кожній з них, взводи: управління, мінометний, протитанковий, артилерійський, які об'єднувалися, як правило, у складі штабної роти. На озброєнні малося 2-4 гармати калібру 76,2 мм, 2-4 протитанкові гармати калібру 45 мм, 2-4 батальйонних та 4-12 ротних мінометів, станкові та ручні кулемети, гвинтівки та автомати. Командування батальйонами та ротами знаходилося в руках німецьких офіцерів, які мали заступників з числа колишніх командирів РСЧА та офіцерів-емігрантів. Як велике виключення практикувалося призначення «місцевих» командирів на чолі ескадронів та рот [4, с. 503].

Російський та український командний склад східних батальйонів та рот готувався у спеціальних офіцерських та унтер-офіцерських школах.

Найбільша школа для підготовки офіцерів, унтер-офіцерів та перекладачів для цих частин була організована у Мариамполі (Литва) під керівництвом колишнього підполковника РСЧА В. Г. Ассберга (Арцезо). Інші школи діяли у Бобруйську, Вітебську, Пскові, Пожаревіце, Сольцах тощо [4, с. 506]. На території України школи для офіцерів формували у таборах військовополонених, де збирали етнічних українців (або представників інших народів, які видавали себе за українців). В цих школах колишні полонені офіцери вивчали тактику, стройову підготовку, підригну та автосправу [7, с. 80]. Підготовка особистого складу здійснювалося у запасних частинах, організованих при групах армій та польових арміях. Навчання проводилося за німецькими уставами та використанням німецьких команд.

Оскільки Гітлер заборонив особистому складу східних частин носити німецькі емблеми та особисті відзнаки, у відповідності до наказів, що вийшли в серпні та листопаді 1942 року, була введена система відзнак для східних батальйонів та рот, яка включала в себе погони та петлиці з срібними личками та галунами у відповідності до звання, темно-зелену кокарду з червоною вертикальною рисою та нагрудну емблему у вигляді вписаної в ромб свастики зі стилізованими крилами. Командири частин та підрозділів з числа росіян та українців, що не були чинами Вермахту, були змушені носити замість погон вузькі наплічні шнури, які були введені у 1940 році для зондерфюрерів – військових чиновників, що не мали офіцерського звання. Петлиці первинно були червоні, пізніше – польові сірі з червоною смугою. У квітні-травні 1943 року була введена нова система знаків відрізнєння, яка включала темно-зелені погони російського зразка з червоною смугою, темно-зелені петлиці з прокольною галунною смугою, а також кокарди та нарукавні знаки для українських (УВВ) та російських (РОА) частин [4, с. 506].

Кількість східних батальйонів та рот на початку 1943 року була 80 та 140 відповідно і складала приблизно 80 000 чоловік [1, с. 145]. За даними на 5 травня 1943 року у складі східних військ Вермахту перебували: 1 східний запасний полк, 74 батальйони (62 російських, 7 українських, 4 естонських та 1 латвійський), 114 рот (100 російських, 9 українських, 2 латвійських, 2 литовських та 1 естонська) – загальною кількістю 60 тис. осіб [4, с. 504].

У Голокості та злочинах проти людяності на території окупованого Донбасу відзначилися 17 та 18 східні батальйони, які номінально були включені до УВВ. Колишній солдат 17-го батальйону Калітенко Степан Пилипович, 1926 року народження, родом з села Нові Петрівці, що на Київщині, під час ведення судового розслідування 22 серпня 1948 року згадував процес вербування німецької армії: «У травні 1942 року... за повісткою старости села Нові Петрівці Віника Павла я був викликаний в сільську управу, де нас молодих (десь 10 чоловік) зустрів староста села Віник, німецький комендант села у чині капітана

німецької армії та представник німецької армії в чині капітана та з ним 4 німецьких солдати, у супроводі яких ми були направлені в місто Канів, до казарм, що знаходилися на Печерському базарі. Там нам повідомили, що ми направлені на службу у якості солдат української добровольчої армії» [2, арк. 12].

Після цього групу, до якої входив Калітенко, перемістили до Києва та приєднали до підрозділу, в якому нараховувалося біля 500 осіб. Там майбутнім солдатам 17-го остбатальйону видали німецьке обмундирування, поставили на всі види забезпечення (в т.ч. фінансового – 40 марок на місяць) – як солдат Вермахту.

Через деякий час новобранці принесли присягу вірності. Солдати батальйону були пострєні на плацу біля казарми. Текст присяги зачитував українець у формі старшого лейтенанта Вермахту, а солдати повторювали за ним. Точний текст присяги Калітенко не пам'ятав, але приблизно пригадав таке: «Я, громадянин українського народу, зобов'язуюсь активно допомагати німецькому командуванню в боротьбі проти більшовизму за створення незалежної України...» [2, арк. 13-15].

Ще протягом тижня 17-й батальйон залишався у Києві. Солдати займалися здебільшого стройовою та проходили медичну комісію. Після цього батальйон було перекинуто до міста Сталіно (під час окупації Юзівка, зараз – Донецьк). В місті Сталіно Калітенко у складі підрозділу зі 150 солдат розмістився у казармі, що знаходилася біля базару. В місті солдати 17-го батальйону займалися стройовою, бойовою та політичною підготовкою. Воякам були видані радянські гвинтівки та по 20 бойових патронів. Солдати мали затримувати нелояльних до окупантів громадян, євреїв, яким вдалося вижити після акцій знищення, охороняти табори з радянським військовополоненим та затриманими цивільними особами, конвоювати полонених на роботи до шахт, охороняти самі шахти. Калітенко повідомляв, що перебував на службі у 17-му батальйоні з літа 1942 до осені 1943 року. Протягом цього часу він займався охороною табору для військовополонених та цивільних осіб, де перебувало 600 чоловік, 100 з яких він щоденно конвоював на важкі роботи до шахти. В'язні табору були розбиті на команди по 40-50 чоловік. Калітенко також займався охороною шахт. У в'язні шталягу перебували у жахливому стані: «Були роздягнені, роззуті, напівголодні, тому виконувати важкі роботи на шахтах відмовлялися. Тому частими були випадки, коли німецькі солдати та офіцери їх били... були випадки втеч з таборів військовополонених, але вони затримувалися та доставлялися у табір німецьким солдатами та офіцерами» [2, арк. 16].

Радянські розвідувальні органи так описували умови у таборі для військовополонених в Сталіно: «В таборі для військовополонених, який німці влаштували у клубі імені Леніна, всі військовополонені були одягнені погано, бо теплий одяг у них конфісковували. У приміщенні холодно, не топилося. Всі кімнати буквально «набиті» полоненими.

Годують дуже погано, один раз на день давали комбікорм. Робилося це так: у середині дня полонених виводили у двір, де знаходилася вагонетка з комбікормом. Кожен підходив та отримував у наявну посуду – банку з під консервів, шапку та інше. Під час отримання їжі за те, що утворювали натовп чи не так підішли до вагонетки, їх били» [9, арк. 15].

Калітенко особисто біля 6 разів приймав участь у «прочісуванні» населених пунктів та лісової місцевості в районі міста Сталіно з метою виявлення нелояльних окупантам людей та євреїв. Тільки у Сталіно за його участю було затримано біля 700 осіб (з них 300 чоловік складали євреї). Неєвреїв було направлено до табору в Сталіно, а 300 євреїв, згідно німецького наказу, було направлено до Макіївки. Для передачі євреїв була сформована спеціальна команда з 26 осіб – солдат 17-го батальйону, до складу якої було включено і Калітенка. У Макіївці цих євреїв передали у руки 18-го східного батальйону та розстріляли. Всього до Макіївки Калітенко у складі групи 26 солдат виїздив 4 рази. У результаті цією групою було затримано та поміщено до табору біля 800 осіб [2, арк. 22-23].

Крім того, вищезгадана група з 26 солдат 17-го остбатальйону мінімум двічі відвідувала Маріуполь, де також проводила 4 дні прочісування міста та сільської місцевості. В перший раз було затримано біля 500 людей, другий раз – біля 600. Їх усіх розмістили у маріупольському таборі під охороною [2, арк. 23-24]. Радянські розвідувальні органи повідомляли про умови в цьому місці: «У маріупольському таборі до початку холодів помирало по 60-80 військовополонених щодня. Помирили від холоду. А з початків холодів смертність збільшилася і 2-го січня 1942 року, за словами конвоїрів, було поховано 236 чоловік. Цьому сприяло «покрашення» харчування за рахунок видачі гнилої тюльки. Всього, по розмовам, за 4 місяці померло біля 6 тисяч військовополонених.

...в приміщенні учкомбінату, де отримувалися військовополонені, в одному залі є «базар», де можна купити та продати продукти харчування та одяг. Продають там і людське смажене м'ясо. Певна банда збиває з ніг у темному місці не зовсім виснажену людину, дорізує та обсмажує у підвалах приміщення» [9, арк. 15].

Подальшу долю 17-го остбатальйону прослідкувати наразі важко. Відомо, що у вересні 1943 року більша частина східних рот та батальйонів була переміщена до Франції, а частина – роззброєна [4, с. 507]. Степан Калітенко восени 1943 року перебрався до Райху, де вивчав німецьку мову в школі перекладачів, працював донощиком у таборі для остарбайтерів, пізніше служив у РСЧА, був засуджений за колаборацію радянськими органами [2, арк. 4].

Аналізуючи все вищезгадане, можна зробити певні висновки. Східні батальйони та роти створювали при Вермахті з перших місяців після нападу нацистської Німеччини на Радянський Союз. Вони формувалися

зі слов'янського населення окупованих теренів СРСР (головним чином українців, росіян та білорусів). Спочатку остбатальйони та роти створювалися без будь-якого політичного контексту, але згодом їх з пропагандистською метою почали називати складовою частиною УВВ чи РОА (в залежності від етнічного складу військовослужбовців). Ці частини були задіяні у самих різноманітних заходах – від участі у фронтових боях до вчинення злочинів проти цивільного населення та радянських військовополонених на окупованих теренах. Приклад 17-го східного батальйону показує, що ці допоміжні формування при Вермахті були активно задіяні у Голокості євреїв на території Донбасу, переслідування інших груп неєврейського населення нелояльних до окупантів, охорону таборів для військовополонених тощо. За участі 17-го східного батальйону в Сталіно, Макіївці, Маріуполі було затримано та посаджено до таборів для військовополонених біля 2 тисяч цивільних осіб. З них 300 чоловік складали євреї. Їх було переправлено до Макіївки та знищено за участі 18-го східного батальйону. Ця цифра є досить високою хоча б з тої позиції, що на той час (осінь 1942 року) офіційно всі євреї на території Донбасу були вже знищені.

Примітки

1. *Война* Германии против Советского Союза 1941–1945. Документальная экспозиция / Под ред. Рейнгарда Рюрупа. – Берлин, 1992.
2. Галузевий Державний Архів Служби Безпеки України. – Ф. 5. – Спр. 51268.
3. *Грицак Я.* Українці в антиєврейських акціях у роки Другої світової війни / Ярослав Грицак // Незалежний часопис «І». – 1996. – №8.
4. *Дробязко С.* Восточные батальоны и роты / Сергей Дробязко // Дробязко С. И., Романько О. В., Семенов К. К. Иностранные формирования Третьего рейха. – М., 2009.
5. *Жуков Д., Ковтун И.* Русская полиция / Дмитрий Жуков, Иван Ковтун – М., 2010.
6. *Круглов А.* Потери евреев Украины в 1941–1944 гг. / Александр Круглов – Х., 2005.
7. *НКВД-МВД СССР в борьбе с бандитизмом и вооруженным националистическим подпольем на Западной Украине, в Западной Белоруссии и Прибалтике (1939–1956) / Сборник документов. – Сост.: Н. И. Владимирцев, А. И. Кокурин. – М., 2008.*
8. *Станкерас П.* Литовские полицейские батальоны. 1941–1945 гг. / Петрас Станкерас. – М., 2009.
9. *Центральный Державний Архів Громадських Об'єднань. – Ф1. – Оп. 70. – Спр. 23.*

10. Шайкан В. Колабораціонізм на території рейхскомісаріату «Україна» та військової зони в період Другої світової війни. Монографія / Валентина Шайкан. – Кривий Ріг, 2005.
11. Dean M. Collaboration in the Holocaust. Crimes of the local Police in Belorussia and Ukraine, 1941–1944 / Martin Dean. – New York, 2000.
12. Kangeris K. „Closed“ Units of Latvian Police – Lettische Schutzmannschaften – Bataillon: Research Issues and Pre-History / Karl Kangeris // The Hidden and Forbidden History of Latvia under Soviet and Nazi Occupations 1940–1991. Selected Research of the Commission of the Historians of Latvia. – Riga, 2005.
13. Pohl D. The Murder of Ukrainian's Jews under German Military Administration and in the Reich Commissariat Ukraine / Dieter Pohl // The Shoa in Ukraine: History, Testimony, Memorialization. – Bloomington, 2008.
14. Rudite V. Members of the Arajs Commando in Soviet Court Files: Social Position, Education, Reasons for Volunteering, Penalty / Victor Rudite // The Hidden and Forbidden History of Latvia under Soviet and Nazi Occupations 1940–1991. Selected Research of the Commission of the Historians of Latvia. – Riga, 2005.
15. Vernichtungskrieg: Verbrechen der Wehrmacht 1941 bis 1944 / Hrsg. von Hannes Heer und Klaus Naumann. – 2 Auflage. – Hamburg, 1995.

УДК 39 (477) «19/20»

Динаміка чисельності сільського населення України: за матеріалами переписів 1989 та 2001 рр.

Скляр В. М.

Скляр В. М. Динаміка чисельності сільського населення України: за матеріалами переписів 1989 та 2001 рр. Стаття присвячена дослідженню демографічних процесів в українському селі наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст. На основі аналізу статистичних матеріалів переписів населення 1989 та 2001 рр. досліджуються зміни чисельності сільського населення та особливості його територіального розміщення. Розкрито причини скорочення чисельності сільських мешканців.

Ключові слова: Україна, демографічні процеси, сільське населення, зміни чисельності, територіальне розміщення

Скляр В. Н. Динамика численности сельского населения Украины: по материалам переписей 1989 и 2001 гг. Статья посвящена изучению демографических процессов в украинском селе в конце ХХ – начале ХХІ ст. На основе анализа статистических материалов переписей населения 1989 и 2001 гг. исследуются изменения численности сельского населения и особенности его территориального размещения. Показаны причины сокращения численности сельских жителей.

Ключевые слова: Украина, демографические процессы, сельское население, изменения численности, территориальное размещение.

Sklyar V. N. Dynamics of quantity of rural population of Ukraine (on materials of censuses 1989 and 2001 years). The article is devoted to the study of demographic processes in the Ukrainian rural areas at the end of XX – beginning XXI cen. On the basis of analysis of the statistic materials of the censuses of population 1989 and 2001 years investigate the changes of the quantity of population and the features of his territorial placing. The reasons of reduction of the quantity of villagers are revealed.

Key words: Ukraine, demographic processes, the rural population, changes the quantity, territorial location.

Демографічна ситуація в сучасній Україні характеризується кризовими явищами, які особливо відчутно відбиваються на сільському населенні. Українське селянство залишається носієм традиційної української ідентичності, незважаючи на катаклізми ХХ ст. Розкуркулення, околгоспнення, гоніння на Церкву підірвали багатовікові звичаї та традиційний спосіб життя селянства, три голодомори та дві світові війни ослабили його демографічний потенціал. Однак українське село продовжує і сьогодні бути «донором» людських ресурсів для урбаністичного середовища.

Попри те, що українське село належить до традиційної тематики вітчизняної гуманітаристики, окремі аспекти цієї важливої наукової проблематики залишаються малодослідженими. Насамперед це стосується дослідження демографічних процесів на основі аналізу статистичних матеріалів. Демографічні процеси в сучасній Україні знайшли відображення в науковому доробку українських демографів [10, 12, 23], географів [6, 7, 9], істориків [2, 11, 14], економістів [1, 20], філософів [13], політологів [8] та соціологів [15]. Фундаментальне дослідження демографічної ситуації в сучасному селі та зважена наукова оцінка перспектив його розвитку належить О. Г. Рогожину [18]. Дослідженню витоків, сутності та наслідків демографічної кризи в Україні присвячені колективні монографії науковців Інституту демографії та соціальних досліджень та Інституту економіки НАН України [3, 4, 5].

Опираючись на науковий доробок української гуманітаристики та опрацювання статистичних матеріалів переписів 1989 та 2001 рр. [16,